

Драго ЋУПИЋ*

ЊЕГОШЕВ ЈЕЗИК У *ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ* У ОДНОСУ НА ВУКОВ ЈЕЗИК

Нема ни једног писца српскога језика о којему је говорено и писано колико о Његошу. О њему је написано мноштво књига, студија, расправа и других радова. Израђено је о њему више магистарских и докторских дисертација, не само код нас него и у иностранству. Проучаван је вишестрано: изучавано је његово дјело као књижевна појава, проучавана и тумачена његова филозофија, анализирана семантика његове лексике, синтагматике, фразеологије и ширих изражајних цјелина. И све је то било подређено проучавању пјесникове мисли и њених порука. У оквиру тога проучаван је Његошев језик, чиме се долазило до нових сазнања о пјеснику, о његовој поезији и њеним порукама, па се уопштило мишљење да је Његош пјесник борбе за слободу народа и човјеку, али, што је можда и значајније: он је мислилац који испитује односе микрокосмоса и макрокосмоса, тј. односе човјека према земаљском и духовном у широком смислу. Иако је претежно епски пјесник, Његош не ређа једноставно фабуле, премда се њихов садржај најчешће може препричавати, већ увијек тражи оно што је дубоко скривено у природи и човјеку, у космосу и његовим невидљивим пространствима, успостављајући односе међу елементима овога троугла, смјештајући човјека у центар тога троугла, јер управо је човјек оно што понајвише треба проучавати.

Како је средство израза писца језик, то се по нивоу језика и мјери величина писца, без обзира на тематику коју обрађује. Познато је, наиме, да о истој теми два аутора не могу писати једнако, увијек међу њима постоји разлика у језичким средствима, и она – много више него тема – одређује суштину писца. Велики писац чак и „безазлену” тему „оплемени”, уздигне је на ниво значаја који она као општа најчешће нема, али је он асоцијативношћу и метафоричношћу подигне на виши степен и помоћу ње изрази

* Доктор филологије, научни савјетник, Београд.

много тога што обичном аутору најчешће не полази за руком. Ту је, заправо, граница између просјечног и генијалног ствараоца – не дакле у тематици, већ у изразу.

Као писац Његош се формирао у вријеме када је Вук Караџић изграђивао српски књижевни језик на основу свакодневног народног језика и оног у народном усменом стваралаштву. Његош је поникао у средини чији језик није био „натруњен” књижевним наносима, никаквим стилизовима и правцима, па је још као млад научио народни језик родних Његуша, односно Катунске нахије. Тај језик је обогаћивао учењем, које му је донијело доста књижевних, можда првенствено црквенословенских елемената, дјелимично и славено-српских. Али и упркос томе, он се никада није одвојио од народне основе свога језика, већ ју је задржао како у својој младалачкој поезији, тако и у књижевно најуспјелијим дјелима, у три његова велика спјева: *Лажни цар Шћейан Мали*, *Горски вијенац* и *Луча микрокозма*. Послије Троповића, свештеника у Топлој, Његош је за учитеља добио великог српског пјесника Симу Милутиновића Сарајлију, чији је језик једва нагињао ка народном, а суштински је био црквенословенски (са мјешавином српскословенског и славеносрпског), а тај језик је имао извјестан систем, усклађен са дотадашњим српским књижевним језиком (у *Дики црногорској* Сима је релативно успјешно имитирао староцрногорске говоре). Уз нешто класицистичке литературе, нешто филозофске и црквене, Његош је свој језик надограђивао словенским елементима, а није му била страна ни турска ни романска лексика, истина, углавном она коју је налазио у народу. И све је то генијално искористио у свом заиста богатом и префињеном књижевном изразу.

У односу на језик *Шћейана Малоџ*, који је углавном народни, и *Луче микрокозма*, који је метафорично-филозофски, језик *Горскоџ вијенца* припада средњем изразу. То је народни језик, са литерарним наносима из лектире, али је у великој мјери издигнут на ниво филозофског какав је у *Лучи микрокозма*. Говорило се да су пјесме Бранка Радичевића, Вуков превод *Новоџ завјетџа* и *Горски вијенац* аргументовали исправност Вукове реформе српског књижевног језика. За Бранкове пјесме и превод *Новоџ завјетџа* то се без резерве може рећи. А што се *Горскоџ вијенца* тиче, ову констатацију је могуће само дјелимично прихватити, без обзира на општи став о народном језику овога дјела и одсуство у њему старих језичких морфолошких облика. Познато је, наиме, да Његош није могао да припреми и изда *Горски вијенац* у потпуности на оном књижевном језику који је Вук градио. Ово се посебно односи на употребу славенизама и стари словни систем, који је *Горски вијенац* 1847. године штампан. Без обзира на велико пријатељство с Вуком, Његош је у извјесној мјери морао да води рачуна и о ставовима Српске православне цркве и њених водећих кругова, будући да се црква противила Вуковој реформи (нпр., ни дан-данас Српска православна црква се не служи Вуковим преводом *Новоџ завјетџа*, никада га није озваничила). Отуда код Његоша стара српска грађија. Но, без обзира на то, ипак се може

рећи да је језик *Горског вијенца* у великој мјери једнак ономе који је Вук реформисао. Тај језик је много ближи језику српске народне поезије него оном који је Његош учио у Топлој, па и код Симе Милутиновића, или у тадашњој литератури на српском језику.

Отуда је само дјелимично истинита тврдња да је *Горски вијенац* писан језиком Његуша, јер она силна идиоматика, изузимајући ону народског типа, резултат је и лектире, али свакако и у већој мјери Његошеве специфичне синтагматике и фразеологије, а особито комбиновања лексике и синтаксе својственог изразитим талентима. У том и таквом пјесниковом језику је и суштина дјела у цјелини у којој врхуни мисао: И цијели ови беспоречи / по поретку некем сљедују. Та суштина не проистиче из народног језика, једва можда нешто из народне религиозне мисли, већ из гномичности пјесниковог израза. Отуда и сва нејасна семантика и све недоумице које се код читалаца *Горског вијенца* јављају. То што су многи Црногорци знали овај спјев напамет (данас је таквих мало, или их уопште нема) не значи истовремено и његово потпуно поимање, јер свако је разумијевао оно што је тражио, односно оно што је желио да разумије, а „спорна мјеста” је запостављао, није им тражио суштину. Но, у цјелини гледано, просјечан човјек у Црној Гори је схватао *Горски вијенац*, његов језик и његове поруке. А и то је, на свој начин, свједочанство о народном језику овога дјела, који је оплемењен лектиром и бескрајним Његошевим талентом. Ни једна ријеч у спјеву, узета засебно, такорећи није нејасна, без обзира на то што их је доста које нијесу из народа. Али остају нејасни спрегови, синтагме, реченице, или шире језичке цјелине, не због замршеног језика, већ због спрега ријечи у пјесничком низу који изражава дубину ауторове мисли.

(Када сам у средњој школи, по наставном програму, изучавао *Горски вијенац*, наметнута ми је била мисао о конзервативизму старих Црногораца у односу на жену, па су ми, и мојим друговима, у том смислу тумачени и стихови у којима кнез Јанко каже: Кад ме пита жена ће сам био, / казаћу јој да сам со сијао; / куку њојзи ако не вјерова! (ст. 811-813). Тек када ми је један сељак из Загараца објаснио да је у питању тајна, коју сви главари морају чувати, јер је ријеч о државним пословима, између осталог и о нападу на потурице – почео сам да схватам суштину пјесникове поруке. Уз то, Јанко је љут због тога што скупштина главара ништа не рјешава. Отада сам у свим стиховима *Горског вијенца* почео да тражим не само пјесничку љепоту, већ и логику мишљења и излагања.)

Према овоме, можемо рећи да је *Горски вијенац* језички у најмању руку дихотомно дјело: у једној равни је његова графематика, тј. словни систем, дакле оно што прво пада у очи, а тај систем није вуковски, или не макар у цјелини, а у другој равни је начин казивања, који је претежно народни и сагласан је са Вуковим реформисаним књижевним језиком, али је метафоричан знатно више од народног. И граfiја дјела је у нескладу са народним изразом, али као да се ту Његош послужио лукавством: старом граfiјом је

задовољно црквене кругове, а народним језиком уклопио се у нови књижевни израз и тако задовољно и себе и Вука, односно – укључио се у нови књижевни израз и тако задовољно и себе и Вука, односно – укључио се у књижевни језик којему је будућност била јасно видљива.

Не би народна синтакса *Горског вијенца* довољно оправдавала мишљење да је ово дјело писано народним језиком да се Његош није богато служио дијалекатским облицима и ликовима лексема и лексике који су се до тада могли сматрати локалним језичким особинама, али су постали општији, у већем броју случајева и књижевни, јер их је пјесник подигао на тај ниво, нарочито ако се говори о лексички која није имала дијалекатске ликове а сматрала се до тада локалном. Наравно, служио се Његош и облицима и конструкцијама који се нијесу могли сматрати прихватљивим са становишта „опћене правилности”. То му је каткад захтијевала метрика, али се тако понашао и неријетко да би свој израз приближио народном казивању, чиме је истовремено постизао и бољу сликовитост. Не треба заборавити ни чињеницу да је *Горски вијенац* програматски спјев, што се потврдило у свим каснијим ослободилачким ратовима српскога народа. Понародњавањем језика спјева писац је избјегао апстрактност лексике и конструкција.

Репертоар особина *Горског вијенца* које не припадају књижевном стандарду Вуковог типа је богат – и у области фонетизма, и у морфологији и у синтакси, дјелимично и у лексички. За анализу тих особености било би потребно много и времена и простора, па их нећу набрајати, тим прије што сам то учинио у неколико радова о Његошевом језику, и што о томе постоји и друга релативно богата литература.

Вуков реформисани књижевни језик у вријеме Његоша тек се развијао и устаљивао, па је и то један од разлога што се Његош није држао свих правила овако реформисаног језика. Тако је писац имао шире могућности за „комбиновање” новог књижевног и устаљеног народног језика, и он је те могућности богато искористио. Није морао да робује књижевнојезичким законитостима ни у области лексике ни у синтакси, а народне форме именских и глаголских облика је комотније употребљавао (често су га на то наводиле потребе ритма). Иако је говорио да је мученик међу дивљацима, Његош је ипак водио рачуна о томе како ће његово дјело прихватити његов горштачки народ, а народ га је, како смо рекли, свесрдно прихватио.

Запостављајући овом приликом граматичке особености језика *Горског вијенца*, скренућемо пажњу на тзв. фолклорну идиоматику. У спјеву се налази толико тога да се слободно може рећи да се пјесник издашно служио народном идиоматиком. Истраживања која смо у овој области извршили показују да се у *Горском вијенцу* наилази на стотине мјеста гдје је искоришћена народска идиоматика, било да се појављује у виду још неустаљених гнома, било да се ради о синтаagmaма које се чују у народу а не налазимо их код наших писаца осим код Његоша. Као примјер узећемо само неколико таквих синтагми или реченица, не тумачећи им садржаје, препуштајући да

их читаоци схвате и упореде са стањем у свом идиолекту: тури такве разговоре црне (ст. 107); људи трпе, а жене наричу, / нема посла у плаха главара (108-109); а ево сте гори него ђеца (189); и дабогда траг нам се утрос / кад под овом живјели марама (304-305); ријечања би ли међу вама / око робља ал' око другога? (350-351); ка из руге то би на почетку (359); уљегоше у крупне ријечи (364); ко је витез, ко је добри јунак! / Поведе се робље црногорско! (458-459). Могло би се наводити мноштво таквих примјера, гдје се уочава изједначавање пјесниковог стила са народном идиоматиком, или гдје народну идиоматику пјесник узима као потку за своје пјесничко рухо. Свакоме је јасно да се ради о спрегивима који се могу наћи у народном казивању на српском језику.

Како је језик *Горског вијенца* спој језика самог Његоша, црногорских главара и народа, можемо рећи да је тај језик својеврсни народни коине, близак Вуковом реформисаном језику. У њему су се нашле црте које до Његоша нијесу биле познате српском књижевном изразу, а које су се природно укључивале у новоформирани књижевни језик. Зато се с правом каже да је *Горски вијенац* уз Бранкове пјесме и Вуков превод *Новог завјешта* аргументовао исправност Вукове књижевнојезичке реформе. Исте те, 1847. године, млади Ђуро Даничић је теоријски објаснио оно што је Вук чинио, а Његош и Бранко Радичевић потврдили.

Ма како се језик *Горског вијенца* посматрао у односу на Вуков реформисани књижевни језик, то дјело и до данас стоји на врху пирамиде управо због тога језика, и тек треба да се појаве писци који ће се по изразу приближити језику *Горског вијенца* (зато није чудо што Матија Бећковић пита да ли има смисла писати послуже Његоша).

Када је у питању језик *Горског вијенца*, ипак треба рачунати на чињеницу да тај језик, упркос његовом све већем проучавању, за нове генерације постаје све непознатији. То је резултат не само развоја језика и језичких средстава, већ особито и утицаја савремених облика комуникације који утичу и на лијепу књижевност. Зато је у праву Александар Младеновић када у свом издању *Горског вијенца* из ове године (Чигоја штампа, Београд, 2001) у коментарима објашњава низ ријечи и конструкција који су наизглед јасни свакоме. Испоставља се да су таква објашњења потребна млађим читаоцима, те да ће у будућим издањима за ширу употребу бити потребна још детаљнија објашњења и много тога у језику овога дјела што се у досадашњим коментарима није сматрало неопходним. Ово, наравно, не значи да *Горски вијенац* застаријева, већ само то да његов језик, с обзиром на проток времена, постаје све тајанственији и мање разумљив младим генерацијама. Иста судбина је задесила и Вуков књижевни језик из 19. вијека. Али – и један и други и даље остају узор српског књижевног језика тељењог на широкој народној основи.

Драго Чупић /Белград/

ЯЗЫК *ГОРНОГО ВЕНКА* П. П. НЕГОША В ОТНОШЕНИИ К ЛИТЕРАТУРНОМУ
ЯЗЫКУ ВУКА КАРАДЖИЧА

Резюме

Негош был на високом посту в Сербской православной церкви, которая не согласовалась с языковой реформой Вука Караджича, но он все-таки *Горной венок* написал на народном языке, а казалось бы, что перед церковью послужился хитростью и *Горной венок* печатал довуковским шрифтом /употребляя буквы: я, ю, ы, й и др., которые Вук уже был исключил из алфавита сербского литературного языка/. В *Горном венке* Негош употребил много форм народного фонетизма, морфологии, синтаксиса и лексики. Это будет понят каждый читатель уже на первых страницах этого литературного произведения.